

Epistemologi, sosialt arbeid og rus

Hvordan møte mennesker med rusrelaterte utfordringer?

Kandidatnummer: 22

VID vitenskapelige høgskole

Diakonhjemmet, Oslo

Bacheloroppgave

Bachelor i sosialt arbeid

Kull: SOSHEL20

Antall ord: 9878

Innleveringsfrist: 27.04.23

«We are most of us governed by epistemologies that we know to be wrong»

- Gregory Bateson -

Opphavsrettigheter

Forfatteren har opphavsrettighetene til oppgaven.
Nedlasting for privat bruk er tillatt.

Sammendrag

Rusreformutvalget har påpekt at det er nødvendig med en helt ny måte å tenke om samfunnets rusproblemer på skal vi lykkes i å hindre stigmatisering og tilby mer effektiv hjelp. Mye tyder på at det foregår stigmatisering av mennesker med rusrelaterte utfordringer også innenfor hjelpeapparatet. Et nøkkelord i denne sosialfaglige litteraturstudien er epistemologi, og det argumenteres for at dette har avgjørende betydning for hvordan profesjonelle hjelpearbeidere betrakter og møter mennesker med rusrelaterte utfordringer. Det teoretiske bakteppet er Gregory Batesons begrep om epistemologi og epistemologiske feil. Batesons teorier om epistemologiske feil i vestlige kulturer kan knyttes til objektiverende praksis i takt med fremveksten av evidensbaserte metoder og standardisering i helse- og sosialtjenestene. Objektivering kan motvirkes ved at hjelpearbeidere tilstreber en nysgjerrig bevissthet om epistemologi og går inn for åpenhet og ydmykhet i møte med mennesker med rusrelaterte utfordringer. Dette fordrer imidlertid at det finnes rom for det i hjelpetjenestene.

Abstract

The Norwegian Drug Reform Committee has pointed out that a new way of thinking about society's drug problems is necessary if we are to succeed in preventing stigmatization and offering more effective help. There are several indications that stigmatization of people with drug-related challenges also takes place within the professional support system. A key word in this social work literature study is epistemology, and it is argued that this is crucial as to how professionals regard and meet people with drug-related challenges. The theoretical background is Gregory Bateson's concept of epistemology and epistemological errors. Bateson's theories about epistemological errors in Western culture can be correlated to objectifying practice in line with the rise of evidence-based methods and standardization in health and social services. Objectification can be countered by help workers having a curious attitude towards epistemology and striving for openness and humility when dealing with people with drug-related challenges. However, it requires that this is possible within the framework of the support system.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	5
1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål	6
1.1.1 Begrepsavklaringer	6
1.1.2 Relevans for sosialt arbeid	7
1.2 Forforståelse og bakgrunn	8
1.3 Oppgavestruktur	9
2 Metode	10
2.1 Forskningsdesign: litteraturoppgave	10
2.1.1 Etske hensyn og metodologiske betraktninger	10
2.2 Litteratursøk	12
2.3 Kildekritikk	13
3 Litteratur, funn og analyse	16
3.1 Funn fra forskningsartiklene	16
3.1.1 «Hun var jo bare en rusmisbruker»	16
3.1.2 «Så du har en sånn en, du ...»	17
3.1.3 På høy tid med en kunnskapsrevolusjon	18
3.1.4 Profesjonell avmakt i Nav	18
3.1.5 Relevante begreper i artiklene	19
3.2 Batesons epistemologiske prosjekt	21
3.2.1 Et systemteoretisk alternativ	21
3.2.2 Batesons epistemologibegrep	21
3.2.3 Hva mente Bateson med epistemologiske feil?	22
3.3 Epistemologiske feil i hjelpeapparatet	24
3.3.1 EBP, standardisering og refleksiv ydmykhet	24
4 Drøftinger og konklusjoner	26
4.1 Betraktninger i hjelpeapparatet	26
4.2 Epistemologi og sosialfaglig praksis	27
4.2.1 Objektiviserende epistemologi, konkurransekultur og yrkesetiske verdier	27
4.2.2 Hvordan møte mennesker med rusrelaterte utfordringer?	29
4.2.3 Innvendinger: Teori og praksishverdag på kollisjonskurs?	31
4.3 Avslutning	33
Litteraturliste	35
Vedlegg: Selvvalgt pensum	37

1 Innledning

Mennesker med rusrelaterte utfordringer har tradisjonelt vært en stigmatisert gruppe i samfunnet (Karlsson & Borg, 2022, s. 22). I mange tiår var tendensen i Norge at narkotikapolitikken bare ble strengere i takt med at samfunnets rusproblemer økte i omfang (Fekjær, 2016, s. 59). Rusreformen i 2004 representerte et taktskifte og en oppmykning, og gruppa fikk pasientrettigheter (Evjen et al., 2020, s. 37). Alle norske statsborgere har i dag lovfestet rett til å bli møtt med respekt, tillit, verdighet og samarbeid i helse- og omsorgstjenesten (Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999). Like fullt opplever mange mennesker med rusrelaterte utfordringer å bli stigmatisert i møte med hjelpetjenestene (Evjen et al., 2020, s. 243). En målsetning ved Solberg-regjeringens forslag til rusreform i 2021 var å motvirke stigmaet. En sentral intensjon ved reformen var å legge til rette for et «betydelig skifte» i tenkningen om hva et rusproblem er og hvordan vi som samfunn skal møte det (NOU 2019: 26, s. 19). Tanken er at en avkriminalisering, der bruk og besittelse av mindre mengder illegale rusmidler skal møtes med tilbud om hjelp i stedet for straffetiltak, vil bidra til positive holdningsendringer (NOU 2019: 26, s. 29). Reformen ble nedstemt i Stortinget i 2021, men dagens regjering jobber med å utvikle sin versjon av den.

I denne oppgaven ser jeg nærmere på hvordan mennesker med rusrelaterte utfordringer betraktes i hjelpeapparatet og mulige grunner til at det ser ut til å være vanskelig å få bukt med stigmatiseringen.

Begrepet *epistemologi* har å gjøre med hvordan vi oppfatter verden og andre mennesker. I så måte er det høyst relevant for blikket mennesker med rusrelaterte utfordringer blir gjenstand for. I første studieår ble jeg introdusert for en lærebok jeg fant interessant: «Mellom ordene. Kommunikasjon i profesjonell praksis» (Jensen & Ulleberg, 2019). Store deler av denne er basert på den engelske teoretikeren Gregory Bateson (1904–1980), som var svært opptatt av epistemologi (Ølgaard, 2004, s. 281). Spesielt tankevekkende fant jeg hans ideer om hvordan det i vestlige kulturer har etablert seg *epistemologiske feil* som gjør oss konkurranseorienterte og får oss til å betrakte omgivelsene som uavhengige av oss selv. Bateson beskrev fenomenet som «tankefeil» og «hybris» (overmot) (Jensen & Ulleberg,

2019, s. 89). Jeg er nysgjerrig på om det kan være en forbindelse mellom dette og blikket mennesker med rusrelaterte utfordringer har blitt gjenstand for i hjelpeapparatet.

1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

Med dette som tematisk bakteppe har jeg gått noen runder med å formulere problemstilling. Omsider endte jeg opp med to forskningsspørsmål:

- 1. Hvordan blir mennesker med rusrelaterte utfordringer betraktet i det norske hjelpeapparatet?*
- 2. Hvordan kan Gregory Batesons begrep om epistemologi og epistemologiske feil være relevant for sosialfaglig praksis i møte med mennesker med rusrelaterte utfordringer?*

1.1.1 Begrepsavklaringer

I problemstillingen er det fire ord eller uttrykk jeg gjerne vil utdype. Det første er «mennesker med rusrelaterte utfordringer». Denne litt vage formuleringen er valgt fordi det ligger mye makt i hvilke karakteristikk og kategoriseringer som brukes om klienter¹ (Skau, 2016, s. 51; Selseng & Ulvik, 2019, s. 445). Det sosiale problemet kalles gjerne «rus», og de som har utfordringer relatert til det, omtales ofte som «rusmisbrukere» eller «rusavhengige». Jeg er ikke særlig imponert over noen av disse; særlig har «rusmisbruker» en anklagende og diskrediterende valør. Selv om det er mer kronglete, kommer derfor uttrykket «mennesker med rusrelaterte utfordringer» til å bli brukt gjennom hele oppgaven. Så hva vil det si å ha en rusrelatert utfordring? For denne oppgavens vedkommende kan det avgrenses til mennesker som befinner seg i en hjelpetrengende livssituasjon, ikke nødvendigvis som en direkte følge av rusmiddelbruk, men tett knyttet til det. Jeg kommer ikke til å skille mellom ulike typer av rusmidler.

Det andre begrepet er «hjelpeapparatet». Her sikter jeg til profesjonelle som gjennom jobben sin kommer i kontakt med mennesker med rusrelaterte utfordringer. Det kan være

---

¹ I denne oppgaven bruker jeg «klienter» som en samlebetegnelse på alle hjelpetrengende som kommer i kontakt med hjelpeapparatet.

leger, psykologer, psykiatere, terapeuter, sykepleiere, vernepleiere, sosionomer, miljøarbeidere, rådgivere og lignende i ulike organisasjoner og roller.

Det tredje, og viktigste, begrepet er «epistemologi». Dette blir et nøkkelbegrep jeg kommer tilbake til flere ganger. Epistemologi har sitt opphav i det greske ordet «episteme», som kan oversettes med «kunnskap» (Aadland, 2018, s 22). Det handler særlig om hvordan kunnskap oppstår og utvikles (Ølgaard, 2004, s. 282). Epistemologi sidestilles ofte med erkjennelsesteori, som kan defineres som «undersøkelser av den menneskelige erkjennelsen, dens betingelser, muligheter, natur og grenser» (Grøn et al., 1996, s. 148). I filosofien kontrasteres epistemologi typisk til ontologi (Ølgaard, 2004, s. 22). Ontologi er «læren om det værende som det er» (Grøn et al., 1996, s. 414) – altså slik det er i seg selv, og ikke slik det subjektivt erkjennes. Litt forenklet kan man si at ontologi omhandler det objektive, mens epistemologi omhandler det subjektive. Den røde tråden i denne oppgaven blir epistemologi forstått som underliggende mønstre for kunnskapsutvikling og for hvordan vi erkjenner og betrakter våre omgivelser, andre mennesker og oss selv. Bateson beskjeftiget seg mye med denne tematikken. Han ønsket å ta et oppgjør med tradisjonell vestlig epistemologi slik den har utviklet seg i kjølvannet av den industrielle revolusjon. «Hvis jeg har rett, må hele vår tenkning om hva vi er og hva andre mennesker er, restruktureres», skrev han (Bateson, 1972, s. 468).

Det siste begrepet er «sosialfaglig praksis». Det kan være så mangt, men det er naturlig å knytte det til noen av kjerneverdiene i sosialt arbeid: *anerkjennelse* av ulikhet og ikke-diskriminering, *respekt* for den enkeltes integritet, *helhetssyn*, *tillit*, *åpenhet* og *omsorg* (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 4–5). Hvis et menneske med en rusrelatert utfordring møtes med disse verdiene i hjelpeapparatet, kan det sies å skje på en sosialfaglig måte.

1.1.2 Relevans for sosialt arbeid

Et viktig formål med oppgaven er nettopp å se nærmere på hvordan epistemologi, med særlig vekt på Batesons teorier, kan være relevant for sosialt arbeid med mennesker med rusrelaterte utfordringer.

Så vidt jeg kan forstå, er epistemologi et begrep som er relevant i så godt som alle former for sosialt arbeid, forstått som arbeid der målet er å anvende kunnskap til å hjelpe mennesker i

vanskelige livssituasjoner (Berg et al., 2015, s. 19). Med hensyn til min problemstilling går det særlig på hvordan man som hjelper betrakter den eller dem man skal forsøke å hjelpe, og hvordan denne betraktningen får betydning for handlingspraksis. Det er neppe kontroversielt å påstå at en sosionoms eller en hjelpeinstans betraktningssmåte virker inn på praksisen. Hvordan man betrakter et menneske med en rusrelatert utfordring, får følger for hvordan man møter vedkommende og hvordan man kommuniserer i dette møtet. Epistemologi har etiske konsekvenser (Ekeland, 2021, s. 34), og epistemologiske feil gir seg utslag i feil handlinger (Bateson, 1972, s. 487).

1.2 Forforståelse og bakgrunn

I det Bateson skriver om epistemologiske feil, ligger det en kulturkritikk som jeg er tilbøyelig til å være enig i. I tråd med den franske sosiologen Pierre Bourdieu (1930–2002) og hans begrep *habitus* kan kulturen anses som en overbygning med strukturer som på fundamentalt vis virker inn på våre forestillinger om verden, oss selv og andre. Disse forestillingene kommer til uttrykk i sosial praksis (Jensen & Ulleberg, 2019, s. 50). Habitus kan beskrives som «kroppsliggjorte handlingstilbøyeligheter» (Aakvaag, 2008, s. 160). På denne måten kaster habitusbegrepet lys over hvordan det epistemologiske er sammenvevd med kulturen vi lever i og handlingspraksiser innenfor denne. Det store problemet her, ifølge Bateson, er at konvensjonelle vestlige forestillinger om menneskenaturen og menneskets relasjon til sitt livsmiljø rett og slett er feil. Vestlige kulturer bærer i seg tanke- og holdningsfeil som gjør «verdiene» våre gale (Bateson, 1972, s. 498). Her tror jeg Bateson var inne på noe viktig, og jeg mistenker at det han var inne på, blant annet har bidratt til en individualistisk konkurransekultur der mennesker med rusrelaterte utfordringer ender opp som noen av de største taperne. Så vidt jeg har forstått, er dette en gruppe med svært lav status i kulturen. Jeg forventer likevel ikke å finne ett tydelig svar på hvordan gruppa betraktes i hjelpeapparatet. Det ville vært overraskende om det ikke var variasjoner i dette. Det faller utenfor oppgavens formål å måle disse variasjonene, så her vil jeg se etter overordnede tendenser.

På samme måte som kulturen vi lever i, påvirker epistemologien, danner min forforståelse det man kan kalle en *forventningshorisont*. En forventningshorisont er «en referanseramme

som styrer vår oppmerksomhet og strukturerer hva vi ser» (Thomassen, 2018, s. 79–80). Jeg retter min oppmerksomhet i bestemte retninger med en forventning om hva jeg kommer til å finne. Med Bateson kan man si at jeg er såkalt *preinstruert*; jeg har på forhånd en slags viten om hva jeg kan vente meg (Ølgaard, 2004, s. 282).

1.3 Oppgavestruktur

Grovt skissert har oppgaven fire deler. Vi er nå kommet til slutten av del I, innledningen, og skal straks over på del II, om metoden, der jeg skal presentere og begrunne forskningsdesignet og utvalget av forskningsartikler. I del III skal jeg redegjøre for og analysere mine «funn» og litteraturen oppgaven bygger på. I del IIII skal jeg drøfte i hvilken grad litteraturen svarer til problemstillingen med hovedvekt på det andre forskningsspørsmålet: Gir litteraturen kunnskap som kan bidra til å motvirke stigmatisering og fremme sosialfaglig praksis i møte med mennesker med rusrelaterte utfordringer? Og hva kan eventuelt stå i veien for dette?

Det er ikke vanntette skott mellom disse delene, men snarere en betydelig grad av overlapp. Slik jeg forstår epistemologi, er det noe som virker inn på alle leddene i oppgaveprosessen. Det går ikke noe klart skille mellom redegjørelse og analyse eller mellom analyse og drøfting da disse bygger på hverandre. Analyse er regnet for å være noe som finner sted i alle fasene av prosessen (Leseth & Tellmann, 2022, s. 132), og det vil finnes innslag av drøfting i alle kapitler (Stokken & Andenes, 2021, s. 69). Til slutt vil også den siste delen ha elementer av redegjørelse og oppsummering for å sette rammene for drøftingene.

2 Metode

Dette kapitlet inneholder en redegjørelse for metoden og refleksjoner rundt muligheter og begrensninger ved denne. Jeg skal vise hvordan jeg har funnet frem til forskningslitteratur og begrunne utvalget av forskningsartikler.

2.1 Forskningsdesign: litteraturoppgave

Opgaven har kvalitativt design og er basert på et systematisk litteratursøk.

Problemstillingen belyses og drøftes med utgangspunkt i eksisterende litteratur i form av forskningsartikler, faglitteratur og Batesons egne bøker (Åm & Magin, 2021, s. 146). At forskningsdesignet er kvalitativt, betyr ikke minst at datamaterialet skal kaste lys over menneskelige praksiser og forståelser og si noe om hvordan mennesker erfarer og fortolker verden (Leseth & Tellmann, 2022, s. 12; s. 66). Som jeg har vært inne på, handler epistemologi mye om hvordan mennesker erfarer og fortolker verden. I så måte er det et begrep som generelt står godt til kvalitativ forskning.

Designet er valgt fordi forholdet mellom Batesons teorier om epistemologi og sosialfaglig praksis innenfor rusomsorgen er et tema som vanskelig lar seg studere på annen måte enn ved å lese, tolke og sammenstille faglitteratur. Jeg var inne på tanken å undersøke det første forskningsspørsmålet empirisk gjennom intervjuer med profesjonelle i ulike deler av hjelpeapparatet, men det ble vurdert som et i overkant komplisert og omfattende arbeid, og derfor som mer hensiktsmessig å lete etter foreliggende forskning.

2.1.1 Etske hensyn og metodologiske betraktninger

Metodevalget sørger for at jeg ikke trenger å vurdere personvern hensyn (Åm & Magin, 2021, s. 152). Imidlertid er det et overordnet etisk forskningshensyn å være såkalt sannhetssøkende. Jeg vil derfor tilstrebe kritisk sans og upartiskhet med hensyn til min forforståelse og forventningshorisont, selv om absolutt nøytralitet eller objektivitet ikke regnes for å være oppnåelig innenfor den kvalitative forskningstradisjonen (Leseth & Tellmann, 2022, s 144–145). Dette kan kanskje bedre forstås med utgangspunkt i det Bateson-relaterte begrepet *annenordens kybernetikk*, som impliserer at det ikke er mulig å

innta et nøytralt ståsted på utsiden av det man studerer² (Jensen & Ulleberg, 2019, s. 76–77). Jeg slutter opp om dette perspektivet og har ingen ambisjoner om å føre bevis for objektive fakta eller finne absolutte svar. Det er ikke mulig for meg å lese tekstene med noen andres blikk enn mitt eget, og det er ikke mulig å gjøre dette blikket verdinøytralt.

Hvordan jeg finner, fortolker og anvender teori, kan illustreres ved at blikket mitt filtreres gjennom et par «forskerbriller» (Leseth & Tellmann, 2022, s. 24). Forventningshorisonten blir som brilleglass jeg ser gjennom i alle oppgavens faser. Under disse brillene igjen befinner det seg i tillegg et annet sett med tykkere brilleglass: meg selv med alle mine erfaringer.

Forskerbrillene er det mulig å ta av seg eller bytte glass i, men det er verre med de innerste brillene. Gitt at det var mulig og jeg tok av meg disse, ville jeg ikke ha noen formening om hvor jeg skulle feste blikket eller hvordan jeg skulle orientere meg i verden. Jeg ville kort fortalt ha manglet en fungerende epistemologi og ikke hatt forutsetninger for å finne frem til et sett forskerbriller og gjøre et akademisk arbeid. Like fullt er det en «vanlig folkelig oppfatning» at forskningsobjektet er noe som eksisterer uavhengig av forskeren og kan studeres nøytralt (Leseth & Tellmann, 2022, s. 138). Som jeg skal komme inn på, er en slik forestilling om et nøytralt blikk ifølge Bateson en kilde til epistemologiske feil.

Tross disse begrensningene og de subjektive aspektene ved kvalitativ «sannhetssøken» er målet å nærme meg svar på forskningsspørsmålene, selv om det neppe blir svar av typen det kan settes to streker under. Litteraturfortolkningen kan beskrives som hermeneutisk i den forstand at den oppstår i møte mellom min forventningshorisont og litteraturens horisont. Jeg leser tekstene med visse forventninger, men må forholde meg til det som står i dem, og ikke det jeg vil at skal stå i dem. Hermeneutikk er kort oppsummert en teori om hvordan forståelse er noe som oppstår i møte mellom ulike horisonter. Den gjelder ikke bare tekstfortolkning, men også i menneskemøter, der to eller flere horisonter kommer sammen. Hermeneutikeren Hans-Georg Gadamer (1900–2002) beskrev slike forståelsesprosesser som *horisontsammensmeltning* (Thomassen, 2018, s. 88–93).

---

² Bateson mener mennesker i Vesten typisk opptrer som om dette var mulig da de forveksler sine indre epistemologiske forestillinger med det ontologiske og den ytre verden i seg selv (Bateson, 2002, s. 28–29). Dette kommer jeg tilbake til.

En mulig fallgrube ved en litteraturoppgave er at den kan bli for teoretiserende og abstrakt og for langt unna den reelle hverdagen i hjelpeapparatet. Jeg skal prøve å komme dette i møte i drøftingsdelen, men jeg kommer ikke unna at min manglende yrkeserfaring med rusomsorg i hvert fall ikke gjør meg mer kompetent til å skrive om det.

2.2 Litteratursøk

Det første jeg trengte forskningsdata om, var altså hvordan mennesker med rusrelaterte utfordringer betraktes i hjelpeapparatet. Er det mulig å finne reliabel forskning som gir valide svar på dette? Siden jeg hadde avgrenset det til Norge, holdt jeg meg til norske søkeord og databasene Oria og Idunn. Av disse var det Idunn som ga best uttelling; alle de norskspråklige artiklene jeg har valgt, ble funnet der. Jeg ønsket ikke for gammelt materiale siden det bør si noe om hvordan det forholder seg i dag. Det ble derfor satt en begrensning på søkene til ti år tilbake i tid. Det ble forsøkt ulike kombinasjoner av søkeord som *rus*, *rusbehandling*, *rusomsorg*, *rusavhengighet*, *rusmisbruk*, *hjelpeapparat*, *holdning*, *blikk*, *betraktning*, *ansatte*, *profesjonelle*, *diskurs*, *stigma*. Flere av ordene ble forsøkt brukt både med og uten såkalt trunkering (*) der man søker på stammen av et ord for å få med alle dets varianter.

Mange timer er gått med til å teste søk, skrolle gjennom trefflistene, lese titler og sammendrag og skumlese i aktuelle artikler. I det følgende skal jeg presentere søkene som ga treff på artikler jeg har endt opp med å inkludere i kildegrunnlaget.

- Søket «rusomsorg and holdninger» ga 28 treff på Idunn. Blant disse var artikkelen **«'Hun var jo bare en rusmisbruker'. Stigmatisering av etterlatte ved narkotikarelaterte dødsfall»** (Løberg et al., 2019).
- Søket «rus and stigma» ga 76 treff på Idunn. Øverst på trefflisten sto artikkelen **«'Fuck stigma' – En narrativ undersøkelse av mennesker med rusavhengighet og pårørendes forståelse av, og erfaring med, fordommer»** (Lyngstad, 2021).
- Søket «rusmisbruk* and holdninger» ga 120 treff på Idunn, hvorav 50 forskningsartikler. En av disse var **«Menneskerettigheter, Recovery og Åpen Dialog –**

kan Relasjonell Recovery være en revolusjonær tilnærming i psykisk helse- og rusfeltet?» (Karlsson & Borg, 2022).

- Søket «rusbehandling and diskurs» ga åtte treff på Idunn. Et av disse var artikkelen **«Rusproblem og endring i eit diskursperspektiv: Ein analyse av praksisforteljingar»** (Selseng & Ulvik, 2019).

Alle disse artiklene er lest og vurdert som egnede til å belyse problemstillingens første forskningsspørsmål.

Når det gjelder Bateson, har jeg tilgang til mange sider med litteratur i form av to av hans bøker, **«Steps to an Ecology of Mind»** (1972) og **«Mind and Nature. A Necessary Unity»** (2002), nevnte **«Mellom ordene. Kommunikasjon i profesjonell praksis»** (Jensen & Ulleberg, 2019) og den danske psykologen Bent Ølgaards bok om Bateson, **«Kommunikation og økomentale systemer. En introduktion til Gregory Batesons forfatterskab»** (2004), som ble funnet via litteraturlista i «Mellom ordene ...». Jeg var imidlertid nysgjerrig på om det finnes forskningslitteratur som gjør koblinger mellom sosialt arbeid og Batesons teorier om epistemologiske feil. Her har jeg søkt både på norsk i Oria, Idunn og Google Scholar og på engelsk i SocIndex og Google Scholar. Det ble gjort forsøk med ulike kombinasjoner av en rekke søkeord. Her fikk jeg mange irrelevante treff og slet med oversikten. Omsider førte imidlertid et av Google Scholar-søkene – **«Bateson and ‘epistemological errors’ and ‘social work’»** – meg på sporet av noe interessant. Et av søkets treff var et bokkapittel av sosialpsykolog Tor-Johan Ekeland: **«Clinical Practice: Ethics Before Evidence!»** (Ekeland, 2021). Det viste seg at Ekeland her knytter Batesons begrep om epistemologiske feil til hvordan klienter blir betraktet og behandlet innenfor helse- og sosialtjenestene. Jeg vurderer kapittelet som høyst relevant for det andre forskningsspørsmålet, og det er inkludert som en viktig del av datamaterialet. I etterkant har jeg også funnet mer Ekeland-litteratur med beslektet tematikk.

2.3 Kildekritikk

Her skal jeg kort vurdere artiklenes reliabilitet og validitet. Innenfor kvalitativ forskning måles reliabiliteten på basis av refleksivitet og transparens om hvordan datamaterialet er utviklet. Validiteten måles ved graden av samsvar mellom datamaterialet og det forskningen

har til hensikt å undersøke, samt ved graden av overførbarhet (Leseth & Tellmann, 2022, s. 16–18).

«Hun var jo bare en rusmisbruker. Stigmatisering av etterlatte ved narkotikarelaterte dødsfall» er skrevet av høyskolelektor Aina Løberg, professor Kari Dyregrov, høyskolelektor Sari Lindeman, erfaringskonsulent Ole Jørgen Scheie Lygren og forfatter og erfaringskonsulent Monika Løberg. Artikkelen er fagfellevurdert og publisert i *Tidsskrift for velferdsforskning*, som utgis på Universitetsforlaget. Artikkelen er overførbar til min problemstilling da den sier noe om hvordan mennesker med rusrelaterte utfordringer betraktes i deler av hjelpeapparatet. Artikkelen er basert på både empiri og teori, har en transparent metodedel, og er vurdert til å holde høy grad av reliabilitet.

«'Fuck stigma' – En narrativ undersøkelse av mennesker med rusavhengighet og pårørendes forståelse av, og erfaring med, fordommer» er skrevet av høyskolelektor i drama og anvendt teater Mette Bøe Lyngstad. Artikkelen er fagfellevurdert og publisert i 2021 i boka «Hvordan forstå fordommer?» utgitt på Universitetsforlaget. Artikkelen har en fylldig og transparent metodedel og er vurdert til å tilfredsstillende vitenskapelige krav til reliabilitet, selv om den ikke er skrevet av en samfunnsforsker. Den er basert på tre informanter, som må sies å være et nokså lite utvalg. Dette veies delvis opp av at informantene har mange erfaringer over flere år.

«Menneskerettigheter, Recovery og Åpen Dialog – kan Relasjonell Recovery være en revolusjonær tilnærming i psykisk helse- og rusfeltet?» er skrevet av professorene Bengt Karlsson og Marit Borg. Artikkelen er fagfellevurdert og publisert i 2022 i *Nordisk tidsskrift for livskvalitet og bærekraftig velferdsutvikling*. Artikkelen mangler tydelig transparens og refleksivitet om det metodiske, men er vurdert til å være valid.

«Rusproblem og endring i eit diskursperspektiv: Ein analyse av praksisforteljingar» er skrevet av førsteamanuensis Lillian Bruland Selseng og professor Oddbjørg Skjær Ulvik. Artikkelen er fagfellevurdert og publisert i 2019 i *Norsk sosiologisk tidsskrift*. Den har en transparent metodedel og er basert på 41 kvalitative forskningsintervjuer med Nav-ansatte.

«Clinical Practice: Ethics Before Evidence!» er skrevet av professor Tor-Johan Ekeland på Institutt for sosialfag ved Høgskolen i Volda. Kapittelet er trykket i boka «Foundation of

Ethics-Based Practices» (Knizek & Klempe, 2021), som er en del av bokserien «Annals of Theoretical Psychology», som utgis på det sveitsiske forlaget Springer. Ekeland har skrevet flere forskningsartikler og lærebøker innen helse- og sosialfag, og jeg vurderer hans faglitteratur til å holde høy vitenskapelig standard.

Blant forfatterne er det en viss faglig spredning i form av sosionomer, sosiologer, psykologer og terapeuter så vel som erfaringskonsulenter, en forfatter og en førstelektor i anvendt drama. I artiklenes empiriske grunnlag finnes både profesjonelle med erfaring fra rusomsorg og tjenestemottakere med rusrelaterte utfordringer, så både bruker- og tjenesteperspektivet er representert.

3 Litteratur, funn og analyse

I denne delen skal jeg redegjøre for litteraturen oppgaven bygger på. Seksjonen er tredelt: Først skal jeg ta for meg hva forskningsartiklene sier om det første spørsmålet i problemstillingen. Deretter går jeg nærmere inn på Bateson og hans teorier om epistemologi og epistemologiske feil. Til slutt skal jeg ta for meg noen av Ekelands synspunkter på epistemologiske feil i praksis.

3.1 Funn fra forskningsartikler

Hva kan forskningsartiklene si om hvordan mennesker med rusrelaterte utfordringer betraktes i det norske hjelpeapparatet? Jeg har forsøkt å sile ut det som er relevant for dette forskningsspørsmålet fra artiklene. Analysen viser at noen sosialfaglig relevante begreper og uttrykk går igjen i materialet. Det første og mest fremtredende ble nevnt allerede i innledningen: *stigma/stigmatisering*. De andre er *objektivering/tingliggjøring*³, *avmakt*, *individualisering* og *skillet «oss/dem»*. Disse kan sies å oppsummere noen av mine funn, og jeg kommer tilbake til dem etter redegjørelsen for artiklene.

3.1.1 «Hun var jo bare en rusmisbruker»

Artikkelen «'Hun var jo bare en rusmisbruker'. Stigmatisering av etterlatte ved narkotikarelaterte dødsfall» belyser først og fremst hvordan pårørende opplever møtet med hjelpeapparatet, men i dette ligger det også informasjon om hvordan mennesker med rusrelaterte utfordringer betraktes: «For hjelpere vil holdninger til den som brukte illegale stoffer, kunne overføres til nærstående som sitter tilbake i sorg» (Løberg et al., 2019, s. 232).

Det fastslås at «rusavhengige» er en stigmatisert gruppe og at stigmatisering kan komme til uttrykk i språklig samhandling mellom hjelpere og tjenestemottakere (s. 230–231).

Det vises til eksempler på profesjonelles kommunikasjon i møte med etterlatte ved rusrelaterte dødsfall. Foreldre har blant annet fått høre at barnet deres var et så håpløst

---

³ Jeg bruker disse om hverandre som synonymer.

tilfelle at det sikkert har det bedre som død – en insinuasjon om at tapet ikke er noe å sørge over. En mor fikk beskjed om at hennes avdøde datter «jo bare var en rusmisbruker». Moren opplevde det som om hjelperne ikke forholdt seg til at hun hadde mistet sin kjære datter, men så det som om det «bare var en narkoman» som var død (s. 232–233). På denne måten opplever foreldre at mennesket de har mistet, betraktes som et objekt. Stigmatisering skjer ved å markere et skille mellom «oss» og «dem» (s. 236–237).

3.1.2 «Så du har en sånn en, du ...»

Artikkelen «'Fuck stigma' – En narrativ undersøkelse av mennesker med rusavhengighet og pårørendes forståelse av, og erfaring med, fordømmer» baserer seg på dybdesamtaler med tre informanter med langvarig tilknytning til rusmiljøer. De har gjentatte ganger opplevd å bli kategorisert, stigmatisert og kritisert både i og utenfor hjelpeapparatet (Lyngstad, 2021, s. 105).

Informantene rapporterer om et fordømmende, lite forståelsesfullt og ikke-lyttende helsevesen som stiller umulige krav, og offentlige etater som raskt plasserer dem i kategorien «vanskelig» (s. 106). Noen av informantene oppgir det som særlig vondt når man oppsøker hjelp og opplever å bli møtt av fordømmelse, krenkelse, nedverdiggelse eller stigmatisering og et tydelig skille mellom «oss og dem» (s. 118–124).

Artikkelen viser til forskning som peker på at utbredte stigmatiserende holdninger og manglende forståelse har stor negativ innvirkning på sjansene mennesker med rusrelaterte utfordringer har for å lykkes med rehabilitering (s. 109–110).

Det meldes blant annet om en ansatt ved et akuttmottak som sier «uff, enda en narkoman, en pest og en plage» om en hjelpetrengende, og en pårørende mor som får høre fra en overlege at «så du har en sånn en, du» (s. 124).

Alle informantene rapporterer om å ha blitt møtt av holdninger som tilsier at de rusrelaterte utfordringene er selvforskyldt, og av fordømmer som utvikles og opprettholdes gjennom skillet «oss/dem» (s. 126).

3.1.3 På høy tid med en kunnskapsrevolusjon

Artikkelen «Menneskerettigheter, Recovery og Åpen Dialog – kan Relasjonell Recovery være en revolusjonær tilnærming i psykisk helse- og rusfeltet?» tar til orde for en snarlig kunnskapsomveltning. Artikkelforfatterne mener det haster å erstatte et kunnskapshegemoni som beskrives som utilstrekkelig og basert på individualistiske betraktninger. Det vises til at det over år er dokumentert stigma og brudd på menneskerettigheter overfor mennesker med utfordringer relatert til psykisk helse og rus. Det argumenteres for at det trengs en helt ny politikk, nye forståelser, et utvidet kunnskapssyn og nye praksiser (Karlsson & Borg, 2022, s. 21–24).

Kunnskapshegemoniet karakteriseres som «akontekstuel» og uegnet til å møte menneskelige livsutfordringer. Det mer enn antydes at hjelpeapparatet har en lei tendens til å overse at klientenes liv er innvend i relasjoner som utspiller seg i ulike kontekster. I stedet fører en utvendig betraktningssmåte til en objektiviserende eller tingliggjørende praksis der man forsøker å instruere forandring i klientene. Tradisjonell faglig tilnærming går ut på at den profesjonelle er ekspert og vet mest og best (s. 29–30). Artikkelforfatterne mener styrende ideologi likevel skaper inntrykk av at den enkelte klient selv kan velge hva som er best. En konsekvens er at hvis vedkommende «velger» feil, så blir det kun dennes skyld, selv om friheten til å velge ikke er reell (s. 25).

Artikkelen fremhever Relasjonell Recovery (RR) som et alternativ til den individualiserende betraktningssmåten, men det sies ingenting om hvor stort innslaget av RR er i hjelpeapparatet.

3.1.4 Profesjonell avmakt i Nav

Artikkelen «Rusproblem og endring i eit diskursperspektiv: Ein analyse av praksisforteljingar» baserer seg på 41 intervjuer med 23 Nav-rådgivere som arbeider med mennesker med rusrelaterte utfordringer. Artikkelen peker på at forståelsen til dem som skal prøve å hjelpe mennesker med rusrelaterte utfordringer, påvirkes av rådende kulturelle strukturer.

I analysen av datamaterialet fremgikk det at det hos Nav-rådgiverne finnes tre typiske tolkningsrepertoarer i møte med mennesker med rusrelaterte utfordringer: et

avmaktrepertoar, et vendepunktrepertoar og et verdsettelsesrepertoar. Av disse var avmaktrepertoaret det dominerende. I dette ligger det en betraktning typisk for vår samtid: Det er vanskelig å gjøre noe med rusproblemer. Et bredt utvalg av studier peker på hvordan profesjonelle kjenner seg resignerte i møte med mennesker med rusrelaterte utfordringer, som i økende grad kategoriseres som «kronisk avhengige». Det pekes på en generell tendens til at profesjonelle er mer negativt innstilt til å jobbe med denne klientgruppa enn med andre grupper (s. 446–448).

Artikkelen peker også på at det finnes mer forståelsesfulle og håpefulle holdninger blant rådgiverne i form av verdsettelse og tro på vendepunkt. Her er det verdt å merke seg at verdsettelsesrepertoaret, som ikke har snarlig rusfrihet som kriterium for vellykket sosialt arbeid, men er mer langsiktig og søker å verdsette og anerkjenne klienten og dennes strev med å forme et verdig liv, mangler legitimitet og status som profesjonell praksis i fagmiljøet (s. 450–452).

Artikkelen konkluderer med at profesjonelles betraktninger er korrelert med hvilke diskursive ressurser, forstått som begreper og forståelsesmåter, som finnes i kulturen.

3.1.5 Relevante begreper i artiklene

Begrepet som går igjen oftest, er *stigma/stigmatisering*, som forekommer i tre av artiklene. Stigmatisering defineres som et relasjonelt fenomen som er karakteristisk for situasjoner der et individ ikke blir fullt ut sosialt akseptert (Løberg et al., 2019, s. 230). Mennesker som betraktes som annerledes, blir gjerne også «sett ned på og stigmatisert» (Lyngstad, 2021, s. 110). Stigmatisering har sin opprinnelse i stereotypier og kategoriseringer som tilslører individuelle variasjoner og bidrar til forsterkning av sosiale problemer (Norvoll, 2019, s. 105).

Andre begreper og uttrykk som går igjen, er *objektivering/tingliggjøring*, *avmakt* og etablering og opprettholdelse av *skillet «oss/dem»*. Artiklene knytter objektivering til forsøk på å instruere forandring i klienten utenfra (Karlsson & Borg, 2022, s. 29) og til å redusere den andre til representant for en kategori som for eksempel «narkoman» (Løberg et al., 2019, s. 237). Objektivering inntreffer hvis den profesjonelle gjør den andre til en sak, et kasus eller et objekt. Den objektiverte frarøves muligheten til å være deltaker i relasjonen.

Ifølge filosofen Hans Skjervheim (1926–1999) øker faren for objektivering av et menneske eller en gruppe hvis deres handlinger fremstår som urimelige eller underlige (Jensen & Ulleberg, 2019, s. 63). Objektivering innebærer å fortolke et menneske uten å ta utgangspunkt i dets særegne opplevelser (Eide & Oltedal, 2015, s. 88; Ellingsen & Skjefstad, 2015, s. 120). Også Bateson bruker begrepet tingliggjøring og knytter det opp mot lineær årsak–virkning–tenkning anskueliggjort ved biljardkuler som støter mot hverandre. Lineær tenkning går ut på å betrakte verden langs en rett tidslinje av kjedereaksjoner der noe alltid går forut for noe annet og forårsaker det. Med et slikt tankesett fokuserer man på egenskaper heller enn relasjoner og leter etter det partikulære som er årsaken eller skylden til at noe oppstår (Jensen & Ulleberg, 2019, s. 37). Bateson beskriver slike betraktninger som viswas («profoundly and deeply nonsens») (Bateson, 2002, s. 94). Den lineære modellen egner seg dårlig til å forklare det som skjer i det mellommenneskelige der ulike forståelseshorisonter møtes (Jensen & Ulleberg, 2019, s. 23). Likevel spiller språket vårt på lag med det lineære og det tingliggjørende på en måte som kan forlede oss til å anse det relasjonelle for å være atskilte ting (Ølgaard, 2004, s. 304).

Begrepet *avmakt* kan defineres som motsatsen til makt (Berg et al., 2015, s. 30). Det er vanlig å bruke begrepet om en følelse en klient gjerne får kjenne på i møte med hjelpeapparatet (Skau, 2016, s. 114). Hvis avmakten derimot befinner seg hos de profesjonelle, kan begrepet knyttes til en praksis der man betrakter en gruppe mennesker som «hjelpeløse», «håpløse», «kronisk avhengige» eller lignende.

Sosiologen Ole-Jørgen Skog mener den rådende kulturelle forståelsen av «ruslidelse» bærer i seg en tendens til å stemple en person med rusrelaterte utfordringer som en avviker som ikke er i stand til å ta ansvar for sitt eget liv (Evjen et al., 2020, s. 37). På basis av ovenstående definisjoner ligger det både stigmatisering, objektivering og avmakt i dette, i tillegg til et tydelig skille mellom dem (de avvikende) og oss (de normale).

Tre av artiklene peker på fordømmende betraktninger der mennesker med rusrelaterte utfordringer anses for selv å være skyld i utfordringene (Lyngstad, 2021, s. 126; Karlsson & Borg, 2022, s. 25; Selseng & Ulvik, 2019, s. 447). Dette kan forstås som uttrykk for en individualiserende betraktningssmåte der man fristiller individet fra det kontekstuelle.

3.2 Batesons epistemologiske prosjekt

Aller først vil jeg skrive noen få setninger om Batesons bakgrunn. For bedre å forstå hans ideer om epistemologi og epistemologiske feil, kan det være til hjelp å plassere ham i det teoretiske landskapet. Hva sto han for, og hva ønsket han å oppnå med sin vitenskapelige virksomhet?

3.2.1 Et systemteoretisk alternativ

Gregory Batesons akademiske karriere begynte med studier i zoologi og antropologi. I kjølvannet av verdenskrigene var han særlig opptatt av at tradisjonell vestlig epistemologi trengte revisjon. På tvers av fagdisipliner forsøkte han å redegjøre for hva som var problematisk med den, i tillegg til å skissere et alternativ. Da den tradisjonelle epistemologien er dypt inngrodd i oss, var dette et utfordrende prosjekt (Ølgaard, 2004, s. 290). Bateson ønsket å lansere et systemteoretisk alternativ til det dominerende mekanistiske og naturvitenskapelige paradigmet, der enkeltdelene fremheves fremfor helheten og man tar mål av seg til å avdekke objektiv kunnskap (Jensen & Ulleberg, 2019, s. 71). Batesons utgangspunkt var alltid det naturlige, økologiske system, som består av organismen i sitt miljø. I sånne systemer foregår det en samskapende interaksjon mellom organismen og omverdenen (Ølgaard, 2004, s. 22), og det er denne som er det viktige.

3.2.2 Batesons epistemologibegrep

Epistemologi er kanskje det mest sentrale begrepet i hele Batesons tenkning (Ølgaard, 2004, s. 281). Grunnleggende for hans interesse for epistemologi er sammenhengen og samspillet mellom den erfarende og det erfarte («the knower and the known») (Bateson, 1999, s. viii).

For Bateson var epistemologi særdeles omfattende og komplekst, så her er det ikke snakk om ett tydelig avgrenset begrep. Ølgaard skjelner mellom flere måter Bateson forstår epistemologi på (s. 284–300). Jeg skal kort redegjøre for de to av disse som jeg anser som mest relevante for denne oppgaven.

Personlig/ubevisst og lokal epistemologi: Denne kan beskrives som måter å tenke, vite og handle på som er karakteristisk for et individ eller en gruppe individer. Det dreier seg om

preinstruering, en slags forforståelse, som gir føringer for hvordan individet skal respondere på sine omgivelser (Ølgaard, 2004, s. 284–285). Dette kan eksemplifiseres med meg som student i Norge: For at jeg skal vite hvordan jeg skal agere under en forelesning, for eksempel, må jeg være preinstruert: Jeg må ha en forforståelse av hva en forelesning er. Hvis ikke ville jeg ikke hatt noen føringer å orientere etter, og omgivelsene ville ikke vært meningsbærende for meg. Jeg trenger imidlertid ikke å være meg disse føringene bevisst; de ligger latent i meg og opererer på et ubevisst grunnplan. Forelesningen er en kontekst, og uten en kontekst har ikke ord og handlinger noen mening overhodet (Bateson, 2002, s. 14). Kontekst er her å forstå som rammen vi forstår noe innenfor (Jensen & Ulleberg, 2019, s. 96).

Empirisk/eksperimentell epistemologi: Dette handler om målrettede forsøk på å forstå hvordan kunnskap produseres. Det er snakk om vitenskapelige beskrivelser av forskningseksperimenter og empiriske undersøkelser. Imidlertid er enhver forsker også påvirket av en personlig epistemologi, og denne legger føringer for de empiriske testene og kan komme i veien for en adekvat beskrivelse av det man studerer (Ølgaard, 2004, s. 285–289). Igjen kan min egen studentvirksomhet tjene som eksempel: I forberedelsene til å skrive denne oppgaven har jeg forsøkt å sette meg inn i kvalitativ metode, og sånn sett iført meg et sett forskerbriller som ledd i en empirisk epistemologi. Som jeg var inne på i metodedelen, befinner det seg imidlertid et sett tykkere briller under disse igjen som stammer fra min personlige og mer ubevisste epistemologi. Sånn sett er oppgaveproduksjonen en epistemologisk øvelse på flere nivåer. Det er ikke snakk om å avdekke ontologiske sannheter, men om subjektivt betinget fortolkning. Dette harmonerer også med Batesons syn på vitenskap: «Vitenskapen undersøker, den beviser ikke» (Bateson, 2002, s. 27).

3.2.3 Hva mente Bateson med epistemologiske feil?

Bateson var av den oppfatning at vestlige kulturer har utviklet noen «tankefeil» som hindrer oss i å finne løsninger på problemene vi står overfor (Jensen & Ulleberg, 2019, s. 88–89). Disse feilene kan forstås som del av en lokal epistemologi i stor skala – nærmest en internasjonal epistemologi. Bateson kalte disse epistemologiske feilene for *hybris*, som er gresk for hovmod eller overmot, og oppsummerer dem i syv punkter:

1. *Det er oss mot miljøet.*
2. *Det er oss mot andre mennesker.*
3. *Det er det individuelle som betyr noe.*
4. *Vi kan ha ensidig kontroll over miljøet, og må gå inn for å oppnå slik kontroll.*
5. *Vi lever innenfor et grenseområde som utvides i det uendelige.*
6. *Økonomisk determinisme er sunn fornuft.*
7. *Teknologien vil redde oss.*

Konteksten Bateson presenterte disse innenfor, er en dyp og verdensomspennende økologisk krise⁴ (Bateson, 1972, s. 498–501). Det var denne tematikken som først vekket min interesse for Bateson og ble en del av startpunktet for denne teksten, men her må det konstateres at deler av den faller utenfor problemstillingen. Imidlertid er de fire første punktene relevante da de nettopp omhandler hvordan vi oppfatter og betrakter oss selv, andre mennesker og våre omgivelser.

Tor-Johan Ekeland skriver at Bateson forstår epistemologiske feil som uoverensstemmelser mellom «kart og terreng» (Ekeland, 2021, s. 22). Dette dreier seg om forholdet mellom virkeligheten og vårt bilde av virkeligheten (Jensen & Ulleberg, 2019, s. 78), eller mellom ontologi (det objektive) og epistemologi (det subjektive). Kartet (epistemologien) og terrenget (ontologien) er ikke det samme, på lik linje med at et navn ikke er identisk med dets referanse. Vi kan tenke på griser og kokosnøtter, men det finnes ingen griser eller kokosnøtter inne i hodene våre, skriver Bateson (Bateson, 2002, s. 27; s. 177). Han mener våre hjerner konstruerer bilder som vi tror vi registrerer. Bildene er altså ikke én-til-én-avlesninger av en objektiv, ytre virkelighet, men subjektive, mentale konstruksjoner. Likevel vil de færreste i vestlige kulturer betvile objektiviteten av disse bildene. Hele den vestlige sivilisasjon er rotfestet i denne illusjonen (Bateson, 2002, s. 28–29), og her ligger mye av basisen for de epistemologiske feilene. Med andre ord er kulturen vi lever i, ifølge Bateson, gjennomsyret av en type feilslått epistemologi som lett får oss til å tro at vi har objektivt sanne oppfatninger av noe som er utenfor oss og uavhengig av oss.

---

⁴ Det er nærliggende å knytte dette til klimakrisen. Det er veldokumentert gjennom FN-systemet at ingenting tyder på at økologikrisen Bateson advarte om, har blitt noe mindre i løpet av de drøyt 40 årene som har gått siden hans bortgang.

3.3 Epistemologiske feil i hjelpeapparatet

Ekeland skriver at det er vanskelig å korrigere for epistemologiske feil gjennom erfaring eller empiriske tester fordi de også styrer erfaringen og hvordan vi tester. Det er simpelthen sånn vi betrakter verden, gjennom briller vi ikke bare kan ta av oss. Problemene feilene skaper, viser seg imidlertid i praksis. Her henviser Ekeland til Batesons dikotomi «oss mot miljøet». Hvis vi feilaktig forstår oss selv som på utsiden av et miljø og forsøker å styre eller forandre det utenfra, vil vi skade både miljøet og oss selv. Ekeland mener dette er hva som skjer når man objektiverer det subjektive domenet; man forsøker å ytre styre noe man selv er inne i (Ekeland, 2021, s. 29). Han knytter dette til såkalt evidensbasert praksis (EBP)⁵, og advarer om at denne kan hvile på en epistemologisk feil (s. 22).

3.3.1 EBP, standardisering og refleksiv ydmykhet

EBP er ledd i en strategi for å modernisere og effektivisere velferdsstaten. Det handler om at praksis skal basere seg på kunnskap som er den beste vi har tilgjengelig målt ut fra vitenskapelige standarder for hvor godt en intervensjon fungerer på et gjennomsnittlig utvalg (Ekeland, 2021, s. 21–23). Det er EBP som i dag teller som vitenskapelig kunnskap (Karlsson, 2013, s. 169), mens kontekstuell kunnskap rangeres svært lavt (Fossestøl, 2013, s. 62). Ambisjonen er å utvikle kunnskap som er objektiv og kontekstuavhengig (Ekeland, 2021, s. 24), noe som peker i retning av økt standardisering («one size fits all»). Ekeland beskriver denne trenden som en tro på at det meste kan objektiveres og at all praksis i helse- og sosialsektoren dermed kan underlegges instrumentell logikk av typen hvis problem A påvises og man iverksetter den evidensbaserte intervensjonen B, så får man det ønskede resultatet C. Når vi har med mennesker å gjøre, og ikke biljardkuler, går det imidlertid en grense for denne typen tilnærming, og det å overskride grensen er å begå en epistemologisk feil. I stedet, argumenterer Ekeland, burde de som har som jobb å hjelpe mennesker, tilstrebe epistemologisk ansvar, som han definerer som en *refleksiv ydmykhet* med hensyn til at det finnes grenser for hvor mye vi kan vite (Ekeland, 2013, s. 151).

---

⁵ Også Karlsson og Borg nevner EBP knyttet til sviktende brukermedvirkning og ikke-reell valgfrihet (s. 25).

Jeg anser denne forbindelsen mellom Batesons begrep om epistemologiske feil og objektiverende praksis i hjelpeapparatet som oppgavens viktigste funn.

4 Drøftinger og konklusjoner

I denne delen skal jeg undersøke hvorvidt problemstillingen nå er besvart eller lar seg besvare med utgangspunkt i det jeg har funnet i litteraturen. Så vidt jeg kan se, er det mest å drøfte knyttet til det andre forskningsspørsmålet, så brorparten av kapittelet er forbeholdt diskusjoner omkring forholdet mellom epistemologi og sosialfaglig praksis. I siste del av kapittelet skal jeg drøfte noen innvendinger som kan være til hinder for at Batesons teorier om epistemologi lar seg omsette til praksis overfor klienter med rusrelaterte utfordringer.

4.1 Betraktninger i hjelpeapparatet

Kan funnene fra forskningsartiklene generaliseres til å besvare hvordan mennesker med rusrelaterte utfordringer betraktes i hjelpeapparatet? Selv om artiklene ikke er direkte komparative da de ikke har samme utgangspunkt og ingen av dem har som hovedformål å undersøke det jeg var interessert i å finne ut, er det tydelig at noen negative tendenser går igjen i hvordan mennesker med rusrelaterte utfordringer betraktes i hjelpeapparatet. Artiklenes samlede utvalg av informanter er ikke stort og mangfoldig nok til at det kan sies å være representativt eller generaliserbart til hjelpeapparatet i stort, men det kan likevel gi indikasjoner på typiske trekk. Alle artiklene lener seg også på annen forskning som peker på at gruppa har lav status og ofte blir uglesett. Dette betyr på ingen måte at det ikke finnes profesjonelle hjelpere som betrakter mennesker med rusrelaterte utfordringer på en ganske annen og mindre dømmende og kategoriserende måte. Strengt tatt ville det vært påfallende og forstemmende om ikke disse mer optimistiske og ikke-dømmende holdningene finnes, særlig innenfor spesialisthelsetjeneste som er spesifikt rettet inn mot rusomsorg. To av artiklene peker også på slike alternativer (Karlsson & Borg, 2022; Selseng & Ulvik, 2019), men da som unntak fra regelen. Hvis man ser på de mer generelle delene av hjelpeapparatet – først og fremst representert ved helsevesenet og Nav, men også innenfor rus og psykiatri – indikerer artiklene at det finnes betydelige tendenser til at mennesker med rusrelaterte utfordringer blir gjenstand for et stigmatiserende og objektiverende blikk. Det er imidlertid ikke grunnlag for å generalisere fra én profesjonsgruppe til en annen eller fra enkelte deler av hjelpeapparatet til andre deler (Leseth & Tellmann, 2022, s. 140).

Ut fra det jeg har funnet, er det vanskelig å gi et dekkende, fullgodt svar på det første forskningsspørsmålet, men overordnede tendenser på et generelt plan tilsier at betraktningene oftere enn ikke er av det negative og pessimistiske slaget.

4.2 Epistemologi og sosialfaglig praksis

Det synes klart at myndighetene har identifisert de negative betraktningene som en floke som må løses hvis vi skal lykkes bedre i å hjelpe disse menneskene og redusere samfunnets rusproblemer. Politikerne jobber videre med en reform som skal tilskynde en slik endring der mennesker med rusrelaterte utfordringer ikke skal være å anse som kriminelle, hjelpeløse avvikere, men som samfunnsborgere med behov for og rett til respekt, anerkjennelse, adekvat helse- og sosialhjelp og et verdig liv, på lik linje med oss alle. Inntil videre ser vi imidlertid ut til å være et stykke derfra. Kan Batesons teorier om epistemologi bidra til at vi kan komme litt nærmere?

4.2.1 Objektivierende epistemologi, konkurransekultur og yrkesetiske verdier

En tese i denne oppgaven er at en forklaring på det stigmatiserende, objektivierende og individualiserende blikket ligger dypt forankret i det epistemologiske. Som jeg har vært inne på, foregår det en vekselvirkning mellom det epistemologiske og det kulturelle og språklige. Det er et naturvitenskapelig og mekanistisk paradigme som har fått hegemoni i kulturen (Jensen & Ulleberg, 2019, s. 71), og som dermed preger våre språkpraksiser og virker inn på både personlig og empirisk epistemologi (jf. side 21–22) – med andre ord på våre betraktnings- og handlemåter og på kunnskapsutviklingen. Etter omfattende studier av menneskesamfunn og naturen hadde Bateson kommet frem til at paradigmet er i strid med hvordan vi faktisk fungerer som mennesker. Selv om naturen er syklisk og relasjonell, oppdrar kulturen oss til å tenke lineært og individualiserende (Ølgaard, 2004, s. 307–308) – en mismatch som gir seg utslag i uheldige handlingspraksiser.

Det er mulig å forstå evidensbaserte praksiser (EBP) i helse- og sosialtjenestene som en slik handlingspraksis, der omgivelsene betraktes som noe ytre som kan kvantifiseres og kontrolleres som om de var biljardkuler på et bord. I dette ligger det en fare for at hjelpearbeidet tar form av at den profesjonelle stiller seg på utsiden av klientens kontekst og

ikke ser og lytter til vedkommende som et unikt individ med en unik livshistorie, men heller betrakter vedkommende på basis av en kategori eller en diagnose som helst bør behandles på en standardisert, evidensbasert måte.

Det kan hende dette er en lite velvillig måte å betrakte EBP på. I hovedsak går den jo bare ut på å finne best mulig kunnskap (Rød, 2015, s. 202), noe som i og for seg høres fornuftig ut. Poenget er imidlertid at metoden ikke springer ut av en nøytral avlesning av virkeligheten. Ifølge Ekeland stammer den fra oppblomstringen av objektiverende epistemologi der klienten står i fare å bli skjematisk (Ekeland, 2021, s. 22). Dersom dette skulle være vår tids modus operandi, kan veien være kort til å betrakte et menneske med en rusrelatert utfordring som et håpløst individ med tapermentalitet – et kasus som ikke evner å ta vare på seg selv og selv er skyld i sine livsproblemer. Kanskje er det slik det fungerer i et individualistisk konkurransesamfunn der selvrealisering har blitt en samfunnsplikt (Ekeland, 2019, s. 67). I et slikt samfunn kan det fort bli «meg mot de andre» og «oss mot dem». Noen må tape for at andre skal vinne; man er sin egen (u)lykkes smed og får som fortjent.

I den grad smitte fra en slik konkurranseorientert, individualistisk kultur har sneket seg inn i helse- og sosialtjenestene, er det grunn til å frykte at flere av nøkkelverdiene i sosialt arbeid trues. For det første synes det udiskutabelt at helhetssynet svikter hvis man individualiserer i for stor grad. For det andre kan man lure på hvor det blir av respekten og anerkjennelsen. Hvis en profesjonell betrakter en klient som «bare en rusmisbruker» eller lignende, anerkjenner ikke den profesjonelle ulikhet og ikke-diskriminering og respekterer ikke klientens integritet. Hvorfor ikke? Når det gjelder punktet «anerkjennelse av ulikhet og ikke-diskriminering» i det yrkesetiske grunnlagsdokumentet, handler det om en avveining av to hensyn: Man skal anerkjenne at enhver person er unik samtidig som man ikke skal diskriminere på basis av «vesentlige personforhold» (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 4). Hvis man møter et menneske med motvilje og avstand fordi vedkommende er plassert i kategorien «vanskelig rusmisbruker», har man neppe ivaretatt noen av de to hensynene. Med utgangspunkt i personforholdet «rusmisbruk» blir vedkommende da diskriminert ved å bli møtt med mindre velvilje og empati enn andre klienter, og heller ikke sett som et unikt, selvstendig individ, men som representant for en uønsket gruppe. Dermed svikter også

respekten for klientenes integritet og behov for råderett over eget liv. Da kan relasjonen mellom hjelper og klient neppe heller få preg av tillit og omsorg.

På denne måten kan epistemologiske feil der kartet (betraktningene og kunnskapssynet i hjelpeapparatet) ikke samsvarer med terrenget (den verden klienten faktisk lever i), stå i veien for sosialfaglig praksis.

4.2.2 Hvordan møte mennesker med rusrelaterte utfordringer?

Jeg har nå drøftet hvordan epistemologien er innved i det kulturelle og virker inn på kunnskap og praksis i hjelpeapparatet. Jeg har forsøkt å argumentere for at hvis Bateson hadde rett i sine påstander om epistemologiske feil, så kan disse være til hinder for at hjelpeapparatet lever opp til sentrale sosialfaglige verdier. På samme måte som det er vanskelig å vite noe eksakt om utbredelsen av stigmatiserende og objektiverende betraktninger i hjelpeapparatet, er det vanskelig å fastslå nøyaktig i hvor stor grad hjelpeapparatets praksiser er preget av epistemologiske feil. Slik jeg forstår det, henger dette imidlertid sammen: Hvis det er et stort innslag av feilene, er det grunn til å vente mange stigmatiserende og objektiverende betraktninger, og omvendt.

Hva kan jeg så si om hvordan man som sosionom *bør* møte mennesker med rusrelaterte utfordringer? Svaret på dette spørsmålet kan ikke gjøres veldig spesifikt og detaljert nettopp fordi det spesifikke må bestemmes med utgangspunkt i det unike i det enkelte møtet. Hvis jeg skulle forsøkt å lage et standardisert, kontekstuavhengig svar som et slags beste tilgjengelig alternativ basert på litteraturen i denne oppgaven, ville jeg nettopp begå den samme type epistemologiske feil som Ekeland argumenterer for at ligger til grunn for fremveksten av EBP i helse- og sosialtjenestene. Generelt heller jeg likevel mot at det ligger et godt alternativ i det Ekeland beskriver som epistemologisk ansvarlighet og refleksiv ydmykhet som følge av en sensitivitet for at det er klare grenser for hvor mye vi kan vite, forstå og kontrollere. Det er nettopp også dette Bateson etterlyste i den vestlige epistemologien, som han oppfattet som arrogant og hovmodig (Bateson, 1972, s. 443–444; s. 498).

Hvordan skal man forstå «refleksiv ydmykhet» som en sosialfaglig måte å møte mennesker med rusrelaterte utfordringer på? Kan dette begrepet oversettes til praksis? «Den andre

som et unikt subjekt kan en bare erkjenne ved å stille seg åpen», skriver Ekeland (2013, s. 152). Dette fremhever han som en yrkesetisk fordring som alltid må ha forrang fremfor evidensbasert kunnskap. Særlig gjelder denne fordringen når det er som vanskeligst å nå den andre som subjekt (s. 158) – for eksempel i møte med langvarig stigmatiserte og objektiverende mennesker. Å erkjenne den andre som unikt subjekt kan anses som det motsatte av objektivering. Jeg forstår refleksiv ydmykhet som nettopp en åpen og undrende innstilling – ikke minst med hensyn til ens egen underliggende epistemologi. Går man inn for dette, finner man ikke objektivt sanne svar eller «den rette måten» å utføre hjelpearbeidet på, men man reduserer ganske sikkert faren for å stigmatisere og objektivere. Ved å vende blikket innover og granske vår egen epistemologiske fungering, kan vi paradoksalt nok komme nærmere «verden der ute» (Ølgaard, 2002, s. 294). Her nærmer vi oss muligens noe av kjernen i Batesons forslag til en alternativ epistemologi og muligheten for en horisontsammensmeltning mellom den erfarende og det erfarte («the knower and the known»), eller mellom den hjelpende og den hjelpetrengende, der «to horisonter møtes og begge endres» (Thomassen, 2018, s. 89). For å forstå den andre må vi tillate vår egen epistemologi å ligne den andres epistemologi (Ølgaard, 2004, s. 290). Dette har likhetstrekk med det Karlsson og Borg betegner som «delt forståelse» (Karlsson & Borg, 2022, s. 31), og vil være eksempel på en samskapende, ikke-lineær og hermeneutisk praksis mer i tråd med Batesons forslag til en systemteoretisk og relasjonell epistemologi. Hvis man evner å sette seg inn i klientens subjektive verden og eksistensielle situasjon og blir kjent med individets bakgrunn, forsvinner gjerne også hangen til å fordømme (Fekjær, 2016, s. 94–95). På denne måten kan refleksiv ydmykhet bringe oss tettere på dem vi skal forsøke å hjelpe. Hvis vi i tillegg opererer med en viss grad av transparens om vårt eget profesjonelle ståsted, kan det tenkes å bli lettere for klienten å få tillit til at vi er reliable som hjelpere.⁶ På denne måten kan asymmetrien i relasjonen avta og skillet «oss vs. dem» minske. Så vidt jeg kan se, vil dette være en tilnærming som harmonerer godt med sosialfaglige verdier som respekt, anerkjennelse, åpenhet, tillit og omsorg. Dette gjelder for så vidt i alle møter mellom en hjelper og en hjelpetrengende, men er særlig viktig der det er et uttalt mål å motvirke stigmatisering. Hvis politikerne virkelig vil dette stigmaet til livs, må de legge til rette for og

---

⁶ Det er trolig en sånn form for åpenhet/transparens grunnlagsdokumentet tilråder som tillitsskapende, men det spesifiseres ikke hva som menes med «åpen kommunikasjon» (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 5).

oppmuntre til nye måter å snakke og tenke om mennesker med rusrelaterte utfordringer på. Vi trenger nye språkdiskurser og nye, mer helhetlige betraktninger og kunnskapsperspektiver. «Det håpløse» ligger ikke bare i enkeltindividet. Et individ uten en kontekst gir ikke mening. Forhåpentlig blir den nye rusreformen starten på en positiv endring og kulturutvikling der mennesker med rusrelaterte utfordringer kan bli betraktet på en mindre individualiserende måte.

4.2.3 Innvendinger: Teori og praksishverdag på kollisjonskurs?

Det kan hende dette blir i overkant abstrakt og for lite praksisnært. Kanskje vil en som står midt oppe i rusomsorgen i arbeidshverdagen sin, få lite ut av å lese denne oppgaven. I så fall er det mulig at også disse drøftingene munner ut i nok en variant av sammenblanding av kart (teori) og terreng (praksis). Er det mulig å si noe mer konkret om hva det kan ha å si for de faktiske møtene i hjelpeapparatet?

La oss si at det er riktig at det til grunn for vår kultur ligger epistemologiske feil som også er virksomme hjelpetjenestene. La oss videre si at jeg er sosionom i en av disse tjenestene og har i oppdrag å hjelpe mennesker med rusrelaterte utfordringer til å få et bedre liv. Hva slags kunnskap skal jeg lene meg på? Hvis jeg for eksempel har å gjøre med en klient som er oppfarende og ikke mottakelig for åpen og utforskende dialog, hvordan skal jeg gå frem? Det er sannsynlig at jeg da ville satt pris på å ha en standardisert metode å støtte meg på for ikke å bli rammet av den ubehagelige følelsen av å mangle mestringskompetanse. Om denne handlingspraksisen på et aller annet nivå skulle være korrelert med noe man kan kalle «epistemologiske feil» eller ikke, vil der og da neppe være av interesse all den tid den fungerer som en måte å håndtere situasjonen på. I hjelpeapparatet står man ofte under et press om å løse et problem der og da (Evjen et al., 2020, s. 243). I enkelte tilfeller må mennesker med rusrelaterte utfordringer til og med beskyttes mot seg selv og sine egne handlinger (Evjen et al., 2020, s. 249). Sånn sett kan det tenkes å være klare begrensninger for hvor anvendelig refleksiv ydmykhet er i praksis med mennesker med rusrelaterte utfordringer. I alle fall er det ikke en mirakelkur som løser alle rusomsorgens utfordringer. Som ansatt i et hjelpeapparat der det kreves raske problemløsninger, kan det være etisk utfordrende å skulle opptre i overensstemmelse med sentrale sosialfaglige verdier (Evjen et

al., 2020, s. 243). Noen ganger er en evidensbasert metode kanskje nettopp det man trenger for å håndtere utfordringene man står overfor.

Epistemologisk ansvarlighet er heller ikke noe enkelt krav å skulle innfri for en sosionom eller en hjelpeinstans, for som Bateson er inne på, kommer man seg aldri på utsiden av sin kulturs grunnleggende kunnskapsprinsipper. Og hvem er det egentlig som skal ha ansvaret for at en slik alternativ form for kunnskap får en mer prominent plass hvis den ikke passer inn i den kulturelle konteksten? Vi er alle del av en kulturtradisjon (Thomassen, 2018, s. 45). Man kan være mer eller mindre kritisk til denne tradisjonen, men i en hektisk arbeidshverdag kan man som sosionom neppe stille spørsmål ved alt mulig uten å stå i fare for å bli passiv og handlingslammet.

Likevel taler ikke dette for at standardisering og kontekstfri kunnskap er veien å gå overfor en gruppe klienter som er heterogen og uensartet (Skårderud et al., 2020, s. 485). Mange vil nyte godt av å bli møtt med ydmykhet og åpenhet, mens andre ikke vil respondere like godt på dette og trenger tydeligere tilbakemeldinger. Hva som er beste fremgangsmåte, vil være kontekstavhengig. Det er ikke engang sikkert at samme klient bør møtes på samme måte ved enhver anledning, og det synes urimelig å forvente at for eksempel et travelt legekantor skal møte et menneske med rusrelaterte utfordringer på samme måte som et sted som tilbyr spesialisert langtidsbehandling.

Videre blir dette fort et spørsmål om ressurser, organisatoriske rammevilkår og politiske prioriteringer. Hvis arbeidshverdagen er travel og man har ansvar for et større antall klienter, er det langt fra gitt at man har tid og ro til å stille seg åpen og sette seg ydmykt inn i den enkeltes livshistorie. Det er lett å forestille seg at dette krever ganske mye tid, ro og ressurser som kanskje ikke finnes innenfor arbeidsplassens rammebetingelser. På den annen side er det nettopp en slik form for tålmodig tilnærming rusforskningen tyder på at som oftest gir best resultater (Evjen et al., 2020, s. 125; Karlsson & Borg, 2022, s. 30; Selseng & Ulvik, 2019, s. 453; Skårderud et al., 2020, s. 492). Da skulle man tro det var et vesentlig poeng å legge til rette for det, men det synes å ha liten legitimitet i praksisfeltet, der det skorter på faglige begreper for en slik form for praksis (Selseng & Ulvik, 2019, s. 453). Derfor blir dette i stor grad et spørsmål om politisk evne og vilje. Økonomiske nedgangstider og budsjettkutt, akkompagnert av krav om effektivisering og innføring av evidensbaserte og

kvantifiserbare praksismetoder, er derfor noe som kan gjøre det mindre sannsynlig at samfunnet klarer å utvikle hjelpetjenester som virkelig kan bidra til at flere får bukt med sine rusrelaterte utfordringer. All verdens epistemologiske bevissthet, ydmyke holdninger, alternative kunnskapsperspektiver og yrkesetiske verdier blir lite verdt hvis det ikke finnes rom for å utøve dem i praksis. Hvordan man kan møte mennesker med rusrelaterte utfordringer på en sosialfaglig måte, kan derfor heller ikke betraktes isolert, men må ses i sammenheng med den profesjonelle og samfunnskulturelle konteksten. Hvis denne umuliggjør å møte de hjelpetrengende på en måte som ivaretar sentrale verdier i sosialt arbeid, har man som sosionom også en forpliktelse til å varsle om uholdbare vilkår og undersøke mulighetene for å påvirke beslutningstakerne. Selv om man skal forholde seg lojalt til politiske føringer og organisatoriske rammer, skal den primære lojaliteten ligge hos den mest utsatte part (Fellesorganisasjonen, 2015, s. 10–13). I dette spenningsfeltet må man som sosionom ganske sikkert lære seg å manøvrere mellom flere motstridende hensyn.

4.3 Avslutning

Det går et epistemologisk bånd mellom global kultur, lokale samfunn, vårt felles språk, tjenester innenfor hjelpeapparatet og det enkelte individ. Dette båndet stikker dypt og kan være vanskelig å få øye på, men det er elastisk og kan også brytes. Forandring er alltid mulig, både til det bedre og til det verre. Epistemologiske forandringer foregår i større eller mindre grad hele livet. Det er vanskelig å se for seg at man som pensjonist betrakter seg selv, sine medmennesker og sine omgivelser på samme måte som da man fikk sin første jobb. Plutselig kan man få en opplevelse eller innsikt som velter om på hvordan man betrakter noe eller noen, og man innser at den gamle betraktningsmåten var feil. Dette kan forstås som en naturlig følge av at det ikke finnes ontologiske sannheter – i hvert fall ikke på det mellommenneskelige domenet, som ikke lar seg omsette til mekanistiske og evidensbaserte modeller.

Sosialt arbeid med mennesker med rusrelaterte utfordringer er komplekst og kontekstavhengig, og vi trenger ganske sikkert flere betraktningmåter, kunnskapsperspektiver og praksismetoder å spille på. På samme måte som jeg i denne oppgaven kunne ha ikledd meg andre forskerbriller som hadde gitt andre resultater, er det

mulig å lene seg på ulike typer kunnskap i utførelsen av rusomsorg. Uansett hvilke kunnskapsbriller vi bruker, bør vi imidlertid være varsomme med å forutsette at det er de beste som finnes. Det ville være en blanding av naivt og arrogant å tro at vi i dag sitter på sannheten og har avdekket den beste kunnskapen. Det er ikke så rent lite som må på plass for at kartet skal stemme med terrenget, men som sosionom er det mulig å bidra til å motvirke uheldige praksiser ved å være epistemologisk ansvarlig og nysgjerrig, snarere enn å ta for gitt at «slik-gjør-vi-det-her-praksisen» er i tråd med yrkesetiske og sosialfaglige verdier. Selv om det er mange hensyn å ta i dette farvannet, finner jeg i litteraturen denne avhandlingen baserer seg på, holdepunkter for at en slik holdning generelt er et godt utgangspunkt for sosialfaglig praksis, særlig i møte med mennesker det kan være lett å holde på avstand fordi de lever på en måte som så tydelig skiller seg fra «normalen». Mot denne bakgrunnen vil jeg fastholde at det i Gregory Batesons teorier om epistemologi finnes verdifull sosialfaglig kunnskap.

Litteraturliste

Aadland, E. (2018). *Etikk i profesjonell praksis*. Det Norske Samlaget.

Aakvaag, G. C. (2008). *Moderne sosiologisk teori*. Abstrakt Forlag.

Berg, B., Ellingsen, I. T., Levin, I. & Kleppe, L. C. (2015). Hva er sosialt arbeid? I I. T. Ellingsen, I. Levin, B. Berg & L. C. Kleppe (red.), *Sosialt arbeid. En grunnbok* (s. 19–35). Universitetsforlaget.

Eide, S. B. & Oltedal, S. (2015). Verdiens betydning for vår forståelse og vår handling. I I. T. Ellingsen, I. Levin, B. Berg & L. C. Kleppe (red.), *Sosialt arbeid. En grunnbok* (s. 80–96). Universitetsforlaget.

Ellingsen, I. T. & Skjefstad, N. S. (2015). Anerkjennelse, myndiggjøring og brukermedvirkning. I I. T. Ellingsen, I. Levin, B. Berg & L. C. Kleppe (red.), *Sosialt arbeid. En grunnbok* (s. 97–111). Universitetsforlaget.

Evjen, R., Kielland, K. B. & Øiern, T. (2020). *Dobbelt opp. Om ruslidelser og psykiske lidelser* (4. utg). Universitetsforlaget.

Fekjær, H. O. (2016). *Rus – bruk, motiver, skader, behandling, forebygging, historikk* (4. utg.). Gyldendal Akademisk.

Fellesorganisasjonen (FO). (2015). *Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere*.

<https://www.fo.no/getfile.php/1311735-1585635696.pdf>

Fossestøl, B. (2013). Evidens og praktisk kunnskap. *Fontene Forskning* 2/13, 55–66.

Grøn, A., Husted, J., Rasmussen, S. A., Sandøe, P., Stefansen, N. C. & Lübecke, P. (red.). (1996). *Filosofileksikon*. Zafari forlag.

Jensen, P. & Ulleberg, I. (2019). *Mellom ordene. Kommunikasjon i profesjonell praksis* (2. utg.) Gyldendal Akademisk.

- Leseth, A. B. & Tellmann, S. M. (2022). *Hvordan lese kvalitativ forskning?* (2. utg). Cappelen Damm Akademisk.
- Norvoll, R. (2019). Sosiale avvik og sosial kontroll. I E. Brodtkorb & M. Rugkåsa (red.), *Mellom mennesker og samfunn. Sosiologi og sosialantropologi for helse- og sosialprofesjonene* (3. utg., s. 97–120). Gyldendal Akademisk.
- NOU 2019: 6. (2019). *Rusreform – fra straff til hjelp*. Helse- og omsorgsdepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-26/id2683531/>
- Pasient- og brukerrettighetsloven (1999). *Lov om pasient- og brukerrettigheter*.
(LOV-1999-07-02-63). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-63>
- Rød, P. A. (2015). Evidensbasert sosialt arbeid. I I. T. Ellingsen, I. Levin, B. Berg & L. C. Kleppe (red.), *Sosialt arbeid. En grunnbok* (s. 196–209). Universitetsforlaget.
- Skau, G. M. (2016). *Mellom makt og hjelp. Om det flertydige forholdet mellom klient og hjelper* (4. utg.). Universitetsforlaget.
- Skårderud, F., Haugsgjerd, S. & Stänicke, E. (2020). *Psykiatriboken. Sinn – kropp – samfunn* (2. utg.). Gyldendal Akademisk.
- Stokken, R. & Andenes, E. (2021). Verkemiddel i akademisk skriving. I. Stuvøy, G. Tøndel & A. Tjora (red.), *En smak av forskning. Bacheloroppgaven som prosjekt, prosess og produkt* (s. 64–69). Cappelen Damm Akademisk.
- Thomassen, M. (2018). *Vitenskap, kunnskap og praksis. Innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag*. Gyldendal Akademisk.
- Åm, H. & Magin, M. (2021). Bruk av andres forskning. I. Stuvøy, G. Tøndel & A. Tjora (red.), *En smak av forskning. Bacheloroppgaven som prosjekt, prosess og produkt* (s. 145–154). Cappelen Damm Akademisk.

Selvvalgt pensum

Bateson, G. (2002). *Mind and Nature. A Necessary Unity*. Hampton Press, Inc. (220 sider).

Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of Mind*. The University of Chicago Press. (527 sider).

Bateson, M. C. (1999). Foreword by Mary Catherine Bateson, 1999. I G. Bateson, *Steps to an Ecology of Mind* (s. vii–xv). The University of Chicago Press. (9 sider).

Ekeland, T.-J. (2021). Clinical Practice: Ethics Before Evidence! I B. L. Knizek (red.) & S. H. Klempe (red.), *Foundation of Ethics-Based Practices*. *Annals of Theoretical Psychology*, Vol. 18 (s. 21–36). Springer Nature Switzerland AG. (15 sider).

https://doi.org/10.1007/978-3-030-83666-5_3

Ekeland, T.-J. (2013). Etikken før evidensen. I H. Alsvåg, Å. Bergland & O. Førland (red.), *Nødvendige omveier. En vitenskapelig antologi til Kari Martinsens 70-årsdag* (s. 151–166). Cappelen Damm Akademisk. (15 sider).

Ekeland, T.-J. (2019). Individualisering og patologisering. En kulturkritikk. I A. Kolstad & R. Kogstad (red.), *Medikalisering av psykososiale problemer* (s. 59–81). Abstrakt Forlag. (22 sider).

Karlsson, B. (2013). Erfaring, kunnskapsmakt og disiplinering i psykisk helse-feltet. I H. Alsvåg, Å. Bergland & O. Førland (red.), *Nødvendige omveier. En vitenskapelig antologi til Kari Martinsens 70-årsdag* (s. 167–183). Cappelen Damm Akademisk. (16 sider).

Karlsson, B. & Borg, M. (2022). Menneskerettigheter, Recovery og Åpen Dialog – Kan Relasjonell Recovery være en revolusjonær tilnærming i psykisk helse- og rusfeltet? *Nordic Journal of Wellbeing and Sustainable Welfare Development*, 1(1), 21–34. Universitetsforlaget. (13 sider). <https://doi-org.ezproxy.vid.no/10.18261/njwel.1.1.3>

Lyngstad, M. B. (2021). «Fuck stigma» – En narrativ undersøkelse av mennesker med rusavhengighet og pårørendes forståelse av, og erfaring med, fordommer.

I R. Faye, E. M. Lindhardt, B. Ravneberg & V. Solbue (red.), *Hvordan forstå fordommer? Om kontekstens betydning – i barnehage, skole og samfunn* (s. 105–130). Universitetsforlaget. (25 sider).

<https://doi-org.ezproxy.vid.no/10.18261/9788215041261-2021-05>

Løberg, A., Dyregrov, K., Lindeman, S., Lygren, O. J. S. & Yndestad, M. (2019). «Hun var jo bare en rusmisbruker». Stigmatisering av etterlatte ved narkotikarelaterte dødsfall. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 22(3), 228–239. Universitetsforlaget. (11 sider).

<https://doi-org.ezproxy.vid.no/10.18261/issn.2464-3076-2019-03-04>

Selseng, L. B. & Ulvik, O. S. (2019). Rusproblem og endring i eit diskursperspektiv: Ein analyse av praksisforteljingar. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 3(6), 442–456. Universitetsforlaget. (14 sider). <https://doi-org.ezproxy.vid.no/10.18261/issn.2535-2512-2019-06-05>

Ølgaard, B. (1986). *Kommunikation og økomentale systemer. En introduktion til Gregory Batesons forfatterskab* (3. utg.). Akademisk Forlag. (297 sider).

Totalt antall sider: 1184